

СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА ИЗОСТАНАЛИТЕ СЕЛСКИ РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ: ПО ПРИМЕРА НА ОБЩИНА ДЪЛГОПОЛ

Изследването има за цел да установи състоянието и динамиката в социално-икономическото развитие на един типичен изостанал в развитието си селски район, като анализира на най-ниско равнище проблемите, с които се сблъскват местното население, стопанските субекти и местните власти. Анализът се основа на резултатите от анкетно проучване на бизнеса и населението в община Дългопол.

Изследването показва, че микросистемата на местното стопанство е блокирана от множество несъответствия между наличните ресурсите, желанията на предприемачите и работниците, ясното разбиране за възможностите и приоритетите и липсата на реални и адекватни действия. Отсъства и ефективно взаимодействие между отделните субекти на социално-икономическата система, което блокира нормалното протичане на стопанските отношения и процеси. Предложени са и възможни алтернативи за постепенно преодоляване на изостаналостта.

JEL: O18, R11, R58

Една от отличителните черти на общата политика на ЕС е силното присъствие на структурни мерки, насочени към развитието и кохезията на регионите на територията на Съюза. Причината за това са нарастващите регионални различия успоредно със задълбочаването на процеса на интеграция. Този проблем в най-голяма степен важи за селските райони, в които проблемите стават все по-значими.

В края на 2007 г. според националната дефиниция като селски райони в България са определени 231 от общо 264 общини.³ Към 2004 г. тези райони обхващат 81% от територията и близо 42% от населението на страната. През същата година преобладаващо селските райони създават 47% от БВП, като на

¹ Добрин Добрев е доктор и главен асистент към катедра „Стопанско управление“ на Икономически университет – Варна, e-mail: dobrev.dobrin@abv.bg.

² Калоян Колев е доктор и главен асистент към катедра „Обща икономическа теория“ на Икономически университет – Варна, e-mail: kolevk@ue-varna.bg.

³ Относно класификацията на селските райони и нейната адекватност вж. Янакиева, И. Типология на селските райони в България. – Икономическа мисъл, 2007, N 1, с. 23-41.

тяхната територия живеят 55.7% от икономически активното население у нас.⁴ Последните четири показателя ясно говорят за важното значение, което селските райони имат както за икономическото, така и за социалното развитие и стабилност в България.

За съжаление дълго време икономическата политика у нас имаше макроикономически характер. Нейният регионален аспект (доколкото такъв реално присъстваше) беше насочен предимно към големите градове и индустриални зони, като проблемите на селските райони, особено на най-изостаналите, оставаха в периферията на икономическите дебати и реалните действия. Днес почти всички региони от селски тип страдат от обезлюдяване и застаряване на населението, бавен растеж, ниска производителност и конкурентоспособност, вътрешни структурни диспропорции, разпадаща се инфраструктура и система на социални услуги, висока степен на бедност и т.н.⁵

Като пълноправен член на ЕС България има задължението да провежда и регионална политика, която трябва да е подчинена на целите и приоритетите на общата политика на Съюза. В предприсъединителния етап и през първата година на членство тази отговорност намери израз в подготовката и приемането на стратегии, планове и програми за целенасочени действия към регионите, в т. ч. и селските. Тяхната ефективност обаче до голяма степен зависи от познаването на реалното им състояние и конкретни проблеми, пред които са изправени.

В този смисъл целта на изследването е да установи степента на социално-икономическо развитие на един типичен изостанал в своето развитие преобладаващо селски район, като анализира на възможно най-ниско равнище проблемите, с които се сблъскват местното население и стопанските субекти, да очертае параметрите и тенденциите в протичащите в района процеси и да набележи възможни алтернативи за постепенното преодоляване на изостаналостта. Изследването не претендира за всеобхватност, нито за пълна приложимост на направените изводи и препоръки върху всички подобни териториални единици в страната. Неговото предимство е в детайлния анализ на база обширно анкетно проучване, проведено на територията на общината. В същото време то е възможен отговор на нуждата от по-ясно познаване и оценка на процесите в селските райони и е своеобразен израз на вижданията и разбиранията на авторите, че решаването проблемите на регионалното развитие не трябва да се движи от общото към частното, а обратно.

⁴ Програма за развитие на селските райони (2007 – 2013). Министерство на земеделието и храните, декември 2007.

⁵ Вж. по-подробно Шопов, Г. Социални различия между общините в началото на XXI век – състояние и промени. – Икономически изследвания, 2006, N 1; Янкова, Н. Различия в развитието и конкурентоспособността на общините в България през периода 2000 – 2002 г. – Икономически изследвания, 2005, N 3; Христосков, Й. Различия в развитието на общините в България. – Икономически изследвания, 1999, N 2.

1. Дескриптивен анализ на състоянието и развитието на община Дългопол

1.1. Обща характеристика на община Дългопол

Община Дългопол е сравнително малка, разположена на около 80 км западно от областния център Варна в източния предпланински район на Стара планина. В административните ѝ граници е включена територия от 440.9 км², което ѝ отрежда пето място сред 12 общини в област Варна. Селищната мрежа на общината се състои един град (общинският център гр. Дългопол) и 15 села. Общият брой на населението към 31.12.2006 г. е 14 890 човека, което представлява едва около 3.2% от живеещите в областта.

Климатичните условия предопределят развитието на селското стопанство, поради което няма изградени големи промишлени обекти. Индустриалната изостаналост се дължи и на това, че регионът е беден на полезни изкопаеми. Стопански интерес представляват единствено находищата на инертни материали и глина, подходящи за развитието на керамичното производство, традиционно застъпено преди години.

По данни на НСИ към 2006 г. 42.5% от територията на община Дългопол представляват земеделска земя, от които 106 000 дка обработваема, като едва 5% от територията е урбанизирана. Почти половината от територията (46.95%) е заета от горски масиви. Тези ресурси предполагат развитие, основано на земеделие, дърводобив и дървообработване, производство на строителни материали, билкопроизводство, екологично ориентирани дейности и др.

Община Дългопол разполага с редица защитени местности, язовири, природни забележителности. Поради липсата на големи замърсители на водите и въздуха са налице възможности за развитие на еко-, селски, и културен туризъм. За съжаление туристическите ресурси са недостатъчно използвани. Към момента са създадени само няколко екопътеки.

По своето географско разположение община Дългопол и нейният център са важна част от транспортно-комуникационната система на страната. Всички пътища от републиканската пътна мрежа, както и общинските и местните пътища са 100% асфалтирани. Състоянието им е сравнително добро, но съществуват и дълги участъци, за които е необходимо цялостно рехабилитиране на настилката и инженерните съоръжения.

Електроснабдяването в общината се осъществява от националната енергийна система. Мрежата от 20 kV е изцяло кабелна в общинския център и въздушна в останалата част на общината. Всички населени места са електрифицирани, а трансформаторната мощност е в състояние да задоволява потребностите на населението и промишления сектор.

Данните за съществуващите водоснабдителни системи показват задоволителна водоснабденост на населените места. Водоснабдяването се извършва от местни водоизточници и от деривацията Китка – Варна. Изградени са две смесително-пречиствателни станции за питейна вода. За съжаление водопроводните мрежи са сериозно амортизирани, като загубите по тръбопроводите достигат до 30%. В общината няма локални пречиствателни станции. С изключение на гр. Дългопол в останалите селища се ползват септични ями. Амортизирани и занемарени са и напоителните системи вследствие на дългогодишната експлоатация и липсата на средства за основен ремонт, кражбите и разрушенията по помпените станции.

По отношение на информационната инфраструктура община Дългопол разполага със съвременна телефонна станция и 100% цифровизация. Сериозен проблем обаче представлява липсата на Интернет-връзка във всички населени места.

1.2. Население и трудови ресурси

Средният брой на жителите за селските общини в България към 2004 г. е 13 800 човека, като гъстотата на населението в тях е два пъти по-ниска от тази за страната (35.8 жители на км²). Подобна в това отношение е и ситуацията в община Дългопол. Към 31.12.2006 г. в общината живеят 14 890 души, което я нарежда на пето място в област Варна. Територията ѝ е неравномерно населена със средна гъстота от 33.8 човека на км², което е около два пъти по-малко в сравнение със сродните общини в областта, като около 35% от населението е концентрирано в административния център.

През последните две десетилетия населението на България намалява като цяло, но в селските райони темпът на свиване на популацията е значително по-висок. За периода 2001-2004 г. регистрираният спад на населението в тези региони е средно -1.05% при -0.21% за градовете. Основните фактори зад тази тенденция са отрицателният естествен прираст, по-високата смъртност и процесите на миграция (предимно икономическа).

Постоянна тенденция към обезлюдяване се наблюдава и в община Дългопол, която е най-силна през 90-те години на XX век и постепенно забавя своите темпове след 2001 г.

Таблица 1

Средногодишно население на община Дългопол

Година	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Брой жители	17176	15738	14631	15687	15321	15111	15095	15002	14890
Изменение (%)	*	-8.4	-7.0	7.2	-2.3	-1.4	-0.1	-0.6	-0.7

Източник: НСИ

Негативната динамика на населението се дължи на два демографски процеса, характерни за повечето изостанали гранични селски райони. На първо място, броят на трайно напусналите територията на общината надвишава средногодишно с 200 човека броя на трайно заселилите се. За периода 1990-2005 г. само процесът на икономическа емиграция намалява броя на населението с над 2700 човека. Второ, за разлика от областния център община Дългопол се характеризира и с негативен естествен прираст, който през отделните години се колебае между 5.4 и 6.9%, като през 2006 г. достига 8.4%. Двата процеса не са независими, а по-скоро взаимосвързани. Икономическата емиграция например подхранва естественото намаляване на населението, тъй като в нея участват най-вече млади семейства или младежи, търсещи по-добро образование или условия за живот извън общината.

1.2.1. Размер и структура на трудовите ресурси

Най-очевидната промяна в трудовите ресурси е свързана със застаряването на населението. Към края на 2006 г. броят на лицата над трудоспособна възраст надвишава броя на тези под трудоспособна възраст с 19.7%. През същата година коефициентът на демографско заместване е 89.4% при 94.5% средно за страната. С други думи, към 2006 г. напускащите работната сила по демографски причини в община Дългопол надвишават размера на вливащите се в трудовия контингент с 10.6%.

Подобна динамика е характерна за всички селски райони. През 2004 г. в тях живее почти половината от населението над трудоспособна възраст. Освен на негативния прираст застаряването на населението се дължи и на завръщането на пенсионирани възрастни жители, които се установяват трайно и допълват доходите си чрез домашното стопанство.

Демографските показатели ясно подсказват, че през следващите години трудовите ресурси постепенно ще се свиват, ще се появи недостиг на работна ръка и ще се увеличава делът на възрастово зависимото население. В резултат от негативните демографски процеси размерът и структурата на работната сила постепенно ще се превръщат в пречка за развитието на местната икономика.

Към 2006 г. работната сила на община Дългопол наброява 8704 човека, което представлява 58.5% от населението на общината. Основният проблем към момента е свързан преди всичко с качеството на работната ръка. По данни на НСИ 70.5% от хората са с основно или по-ниско от основно или незавършено образование, като 4.1% от тях са напълно неграмотни. Делът на хората с висше образование е едва 1.7% от населението.

По тези показатели община Дългопол се разминава значително със средните стойности за селските региони. По данни от националното преброяване на НСИ през 2001 г. делът на неграмотните в изследваната община е 2.5 пъти над средния за сродните в страната, а на хората с по-малко от гимназиално

образование – 1.5 пъти. Причините за ниското образователно равнище на хората в община Дългопол са няколко.

На първо място, като доминиращ фактор може да се определи застаряването на населението и емиграцията на младите хора и квалифицираните работници.

Второ, към 2006 г. на територията на общината функционират 11 общообразователни училища, повечето от които осигуряват само основно образование. Много от тях са със затихващи функции и техните ученици постепенно се прехвърлят към административния център или по-големите градове в областта, където остават да работят след своето дипломиране. Като цяло училищната мрежа не позволяват реализиране на профилирано обучение и придобиване на професионална квалификация или специалност. Такова може да се получи само във Варна или други административни центрове в областта, което заради ниските доходи не е по силите на всички семейства в общината.

И не на последно място, причина за ниската квалификация на трудовите ресурси е и нарастващият дял на малцинствените групи в населението. При последното официално преброяване на НСИ през 2001 г. 6.5% от населението на общината се определят като ромско, а 42.7% – като турско. И в двата етноса (особено при ромския) са налице сходни проблеми, свързани с подценяване значението на образованието, започването на работа на по-ранна възраст по икономически причини и в резултат от това – по-високо равнище на безработица.

1.2.2. Заетост и безработица

Поради тежката икономическа криза основен източник на работни места в местната икономика до края на 90-те години е общественият сектор. През 1995 г. в него са заети 78.7% от работещите. Към момента заетостта в двата сектора е относително изравнена, което силно контрастира със структурата на заетостта в страната.

Фигура 1

Източник: Изчисления на автора по данни на НСИ.

Важността на земеделието в селските райони определя и високия дял на заетите в този сектор. По данни на НСИ през 2004 г. 33% от заетостта в селските райони се създава в първичния сектор, 28% – в промишлеността, а останалите 39% – в услугите.

Секторната структурата на заетостта в община Дългопол е значително по-различна. В селското и горското стопанство се трудят едва 12% от наетите лица, докато 59% са ангажирани в сектора на услугите (предимно търговия, транспорт и обществен сектор). Това разминаване се дължи преди всичко на значението на обществения сектор като „котва на заетостта”, нерешените проблемите в земеделието и животновъдството, както и на специализацията на региона в дъвопреработването. Основният източник на работни места в частния сектор са преработващата промишленост (най-вече на дървесина и селскостопански продукти), горското стопанство, търговията и строителството, които заедно осигуряват заетост за около половината от работещите.

Фигура 2

Структура на заетите по икономически дейности към 2006 г.

Източник: НСИ.

Проблем за общината представлява и сезонният характер на заетостта, дължащ се на спецификата на местната икономика. Най-голям брой работни места се осигуряват от дейности, които се характеризират и с най-висока степен на сезонност (изкупуване и заготовка на билки, горско стопанство, селско стопанство, преработваща промишленост).⁶

⁶ Официалните данни за структурата на заетостта трябва да се разглеждат и анализират с особено внимание. Поради занижения административен контрол и ниските доходи голяма част от жителите на община Дългопол (в т. ч. и малцинствените групи) са заети в сивия сектор, което води до изкривяване на официалната статистика. От тази гледна точка силно подценено в официалната статистика (според нас) е значението на селското стопанство, търговията и туризма.

По-ниската степен на икономическо развитие, както и липсата на възможности и алтернативи за заетост, определят по-ниската степен на използване на трудовите ресурси в селските райони. Коефициентът на заетост в тях е 42.1% при 50.5% за градските. Регистрираната безработица в селските общини постепенно намалява през последните години, но е значително по-висока от средната за страната (19.2% през 2004 г.).

Като изостанал селски район, проблемът с безработицата в община Дългопол има много по-тежки измерения, дори в сравнение със средните показатели за селските райони. В средата на 90-те години делът на безработните лица в трудово активното население непрекъснато нараства, като в определени моменти надвишава 40%.

Таблица 2

Равнище на безработица (%)							
Година	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Община Дългопол	35.00	37.40	38.60	32.80	31.80	25.50	22.20
За страната	17.86	17.32	16.27	13.52	12.16	10.73	9.12

Източник: НСИ.

Особено тревожен е и фактът, че 74% от регистрираните са трайно безработни. Проблемът започва да се преодолява постепенно едва след 2001 г. Благодарение на националната програма “От социални помощи към заетост” през 2003 г. временна заетост намират 880 човека, а през 2004 г. и началото на 2005 г. между 850 и 1180. Към края на 2006 г. равнището на безработица е намалено наполовина до 22.2%, което е 2.5 пъти над средното за страната. Нарастването на заетостта през последните три години се дължи, от една страна, на по-доброто функциониране на местната икономика, а от друга, на демографските процеси, намаляването на населението и работната сила в общината.

Най-силно засегнати от липсата на работни места са хората от малцинствените групи. Около 90% от ромите са безработни и получават помощи, чиито размери са недостатъчни, за да задоволят потребностите на многочленните им семейства. Местната икономика не осигурява възможност за трудова заетост – на територията на общината няма достатъчно промишлени предприятия, а тези, които съществуват, са с малък капацитет. Ниската степен на образование, липсата на съответна квалификация още повече стеснява кръга от възможности за намиране на постоянна работа. Поради тези причини ромското население работи през летните месеци обща работа в селското стопанство като наемна работна ръка на частни селскостопански предприемачи и не получава трайни трудови навици и умения.

В разпределението на безработните лица по възраст преобладават тези до 29 години (33.9% от общия дял на безработните). През последните години се установява трайна тенденция на висок относителен дял на млади безработни, който се обуславя до голяма степен от регистрираните лица от ромски произход. Голям е и делът на безработните от 30 до 39 години (21%).

Образователната структура на безработните лица се характеризира с най-висок относителен дял на регистрираните с основно и по-ниско образование – 76%, като налице е тенденция към стабилно повишение.

1.2.3. Доходи на домакинствата

По-ниската степен на развитие, високият дял на хората над трудоспособна възраст, аграрният характер на местната икономика, излишъкът на предлагане на труд, ниската квалификация на работниците определят сравнително по-ниските равнища на доходите на домакинствата в селските региони. Изследване на Световната банка за оценка на бедността в България⁷ показва, че равнището на бедност през 2001 г. в тези райони е четири пъти по-високо от това в градските. На практика селските домакинства съставляват 66% от бедното население в страната.

Официалната статистика сочи, че средното трудово възнаграждение в община Дългопол е с 20-25% по-ниско от средното за страната, като разликата постепенно и трайно се увеличава след 2001 г.

Таблица 3

Средна годишна номинална работна заплата (лв.)					
Година	2000	2001	2002	2003	2004
Община Дългопол	2095	2284	2345	2399	2552
За страната	2694	2880	3091	3280	3509
Съотношение (%)	0.778	0.793	0.759	0.731	0.727

Източник: НСИ.

Това е и една от причините за по-ниската покупателна способност на населението, която до голяма степен се компенсира чрез увеличаване на доходите от социални помощи и домашното стопанство. Налице е и известна степен на натурализация на разменните отношенията. Разходите на домакинствата показват структура на качество на живот, насочено преди всичко към физическото оцеляване на населението.

1.3. *Развитие и структурни изменения в регионалната икономика на община Дългопол*

1.3.1. Динамика на местната икономика

Макар в групата на селски райони да се включват над 87% от всички за страната, те създават едва половината от БВП. Нещо повече, през периода 2000 – 2004 г. техният дял в БВП устойчиво се свива от 53 на 47%. Това се дължи най-вече на изоставащото им развитие. За посочения период прирастът

⁷ World Bank “Bulgaria Poverty Assessment”. WB, Human Development Sector Unit Europe and Central Asia Region, October 29, 2002, p. 51.

на БВП в тези райони е средно с 4.5% при 6% за страната, като неговите източници са преди всичко физическият труд и евтината работна ръка.

Подобна динамика е налице и в община Дългопол, но със значително по-лоши показатели. Нейното местно стопанство е най-слабо развитото в област Варна. Обемът на производството ѝ е в пъти по-малък от този на сродните по територия и население общини. През 2004 г. нейният принос в нетните приходи от продажби на област Варна е едва 0.2%, а брутният продукт на човек от населението е 781 лв. С основание през 1999 г. общината е поставена в категорията „изостанали селски райони” (Решение №374 на Министерски съвет от 02.06.1999 г.).

Една от основните причини за сегашното състояние е фактът, че общината стартира развитието си от значително по-ниско равнище в сравнение с другите общини в областта. Наследената монофункционална икономическа структура с аграрно-промишлен характер, ниската привлекателност за инвестиране в производствена и друга дейност запазват тенденцията към упадък три години след въвеждането на валутния борд в страната. През периода 2001-2003 г. статистиката сочи колеблив растеж, който значително се ускорява едва след 2003 г., когато в рамките само на 2 години местната икономика успява да удвои производството си. През 2006 г. данните показват нов (макар и малък) спад в произведената продукция и забавен растеж в нетните приходи от продажби.

Фигура 3

Източник: НСИ.

Като цяло стопанството на община Дългопол се характеризира с изоставащо развитие на тласъци и цикличност, която се разминава с тенденциите в националната или областната икономика. Причините за това могат да се търсят в силната зависимост от селското стопанство, липсата на трайни връзки

в регионалната икономика на област Варна или съседните на нея, фирмената структура, големия дял на обществения сектор.

1.3.2. Секторна структура на производството

Важна характеристика на селските райони в България е значението на неземеделските сектори. Към 2004 г. дейностите извън селското стопанство генерират около 83% от БДС и осигуряват 67% от заетостта на трудовите ресурси. Подобна структура на местната икономика, макар и измерена на база нетни приходи от продажби, се наблюдава и в община Дългопол.

През 90-те години на XX век местната икономика е доминирана от производството в селското стопанство. През 1999 г. индустрията създава 27.4% от продукцията в община Дългопол и ангажира около 21% от трудово активното население. След 2000 г. ролята на промишленото производство постепенно нараства и към 2006 г. на него вече се дължат 44.9% от нетните приходи от продажби и близо 1/3 от заетостта. Вторичният сектор обаче се характеризира с висока нестабилност и е един от източниците на цикличност в местното стопанство.

Фигура 4

Източник: Изчисления на автора по данни на НСИ.

Природно-географските характеристики на общината обуславят развитието на дървопреработвателната и на хранително-вкусовата промишленост. Освен тях като структуроопределящи дейности могат да се посочат мебелна промишленост, керамична промишленост, добив и производство на строителни материали. В общината функционират и отделни малки предприятия от други сектори като шивашка, метални изделия и нестандартно оборудване. През последните няколко години сериозен ръст реализира и строителството. С изключение на дървопреработвателните заводи промишлеността е концентрирана в общинския център.

Фигура 5

Структура на нетните приходи от продажби по икономически дейности

Източник: НСИ.

Процесът на относителна деиндустриализация, характерен за периода на трансформация към пазарно стопанство, се проявява и тук, макар и с голямо закъснение и значително по-малки мащаби. Към 2006 г. в сектора на услугите са реализирани 39.7% от нетните приходи от продажби (при 51% за всички селски райони), като близо 90% от тях се дължат на търговията на дребно и 4.7% на транспорта и съобщенията. На практика в общината липсва типичният разнообразен пакет от потребителски и бизнес-услуги, с който разполагат жителите и фирмите в големите градове. Това пряко рефлектира както върху качеството на живот на населението, така и върху привлекателността на бизнес-средата.

Местната икономика все още не използва пълноценно природните си дадености за развитието на рентабилен туристически сектор. Според официалната статистика на НСИ към 2006 г. община Дългопол разполага със 7 средства за подслон, от които 3 хотела с общо 182 легла. Реализираните нощувки са 2536, а генерираните приходи едва 27279 лв.⁸

Растениевъдството е главен селскостопански подотрасъл за община Дългопол. Природно-климатичните условия в региона благоприятстват производството

⁸ Тези данни трябва да се анализират с известна доза на условност, тъй като по-голяма част от посочените дейности се извършват в сектора на сивата икономика. Много домакинства отдават личните си жилища в привлекателните селски райони за кратки почивки на българи и чужденци без официална регистрация на легловата база и реализираните приходи.

на зърнено-житни, технически и фуражни култури. Големият дял на поливните площи създава добри условия за развитие и на зеленчукопроизводството.

Традициите на общината в лозарството и овощарството и предаваният с поколения опит са предпоставка за отглеждането на трайни насаждения. Състоянието им към момента обаче е критично. Липсата на техника за обработване, скъпите услуги и високите цени на растителнозащитните препарати доведоха до занемаряване на голяма част от лозята и почти пълно ликвидиране на овощните насаждения. Изкоренени или изоставени са около 90% от трайните насаждения (лозя и овощни градини). След 2004 г. се наблюдава известно съживяване на овощарството, но темповете му на развитие са твърде бавни.

Животновъдството в общината се развива главно в личното стопанство. Високите разходи за отглеждане и ниските изкупни цени на животинската продукция са причина за отлив от този отрасъл на земеделските кооперации и големите агрофирми и преминаването му към частни стопани и по-малки семейни ферми или фирми, занимаващи се с угодяване и търговия на животни. През последните години се наблюдава пренасочване от овцевъдство и говедовъдство към птицевъдство, свиневъдство и пчеларство, причина за което е търсенето на свободни ниши в пазара на животинска продукция и ниските изкупните цени.

Сериозна слабост в селското стопанство е и недостатъчното обединяване на стопаните в асоциации и сдружения, които да защитават техните интереси пред държавни институции и международни организации.

1.3.3. Фирмена структура и предприемаческа активност

Фирмената структура в община Дългопол е пряко отражение на социално-икономическите параметри на местната бизнес-среда, но и една от причините за бавното развитие и нестабилността на местната икономика. Според регистъра БУЛСТАТ към края на 2007 г. в общината са регистрирани 1027 стопански субекта, като по-голяма част от тях са създадени през втората половина на 90-те години на XX век. Преобладаващата форма на собственост е едноличната (над 90% от регистрираните стопански субекти). По-голяма част от фирмите (75.7%) могат с известна доза условност да се определят като микропредприятия, тъй като осигуряват заетост на по-малко от 10 човека, в повечето случаи на собственика и неговото семейство. Малките предприятия (от 10 до 50 заети) са 17.1%, а средните (от 50 до 100 заети) – 4.4%. В общината са регистрирани само 5 фирми, които ангажират повече от 100 работници, като 4 от тях се намират в гр. Дългопол.

Обикновено икономическата теория приема, че малките фирми осигуряват гъвкавост и адаптивност на националната икономика, доход на голям брой домакинства, разнообразие на стоки и услуги. В случая с община Дългопол микропредприемачеството и прекомерното раздробяване на собствеността,

вкл. и в селското стопанство, са по-скоро пречка пред развитието. Неговият дял в регистрираните стопански субекти е над този за страната. Микро- и малките предприемачи, особено в изостаналите селски региони, нямат достатъчно финансов и технологичен ресурс, знания и умения, които да им помогнат да развият успешно своята дейност. На практика тяхното функциониране се превръща в непрекъсната борба за оцеляване, която в повечето случаи приключва само след няколко години, а голяма част от фирмите не успяват изобщо да стартират. Краткият жизнен цикъл влошава стабилността на местната икономика и генерира допълнителни флуктуации в производството, заетостта и доходите. Слабото присъствие на средното и отсъствието на едрото предприемачество в община Дългопол (самостоятелно или под формата на кооперативни или друг род сдружения) лишава стопанската система от вътрешни стабилизатори и източници на растеж.

1.3.4. Инвестиции

Показателна в това отношение е инвестиционната активност на фирмите в общината. През периода на подем 2004-2006 г. са реализирани инвестиционни разходи в размер 5402 хил. лв., благодарение на които стойността на ДМА на местните фирми почти се удвоява. Не бива да се забравя обаче, че сравнението се прави при една изключително ниската стартова база и висока степен на амортизация на активите на местните производства. Освен това, отнесени към размера на нетните приходи от продажби за същия период, тези разходи формират една сравнително ниска норма на инвестиране от 8%.

Притеснителен е не само размерът, но и секторната структура на разходите за средства за производство. Близко половината (49%) от инвестициите са направени от фирмите в сферата на търговията, 29% – в селското стопанство (в повечето случаи чрез използването на финансиране от държавата) и 6% – в строителството. Макар дървообработването, производството на строителни материали и керамика, шивашкото производство да са основните структуроопределящи дейности в общината, техният дял в инвестиционните разходи за периода 2004-2006 г. е едва 13%. Очевидно местните предприемачи предпочитат ангажирането с нискорискови дейности, характеризиращи се с бърз оборот, висока възвръщаемост и малки разходи по стартиране.

Сходна е и ситуацията с преките чуждестранните инвестиции (ПЧИ). Макар област Варна да е сред най-атрактивните в България, община Дългопол остава извън интересите на чуждестранните предприемачи. Нито излишъкът на евтина работна ръка, нито наличието на природни ресурси се оказват достатъчен мотив за създаване на ново или купуване на вече съществуващо предприятие. Според регистъра БУЛСТАТ към края на 2007 г. на територията на общината функционират 41 чужди фирми (Великобритания – 21, Турция – 14, Русия – 3, Белгия – 2, Гърция – 1). Това присъствие е само привидно. Поради особеностите в конституцията на Република България, за да легализират сделките за покупка на недвижима собственост, чуждестранните граждани са принудени да регистрират фирми, които извършват фиктивна

дейност. Такъв е случаят с всички английски, белгийски и руски ПЧИ в общината. Реално функциониращи са само част от турските инвестиционни проекти в сектора на текстила, дърводобива и преработката. Според регистъра БУЛСТАТ в тях са ангажирани близо 260 работници. За съжаление тези ПЧИ са в дейности, които предполагат сравнително малък трансфер на реален капитал и почти никакъв на технологии и ноу-хау.

1.3.5. Ефективност на местната икономика

Доминирането на микропредприемачеството, спецификата на секторната структура на производството и слабата инвестиционна активност определят и ниската ефективност от функционирането на местната икономика.

Таблица 4

Избрани показатели за ефективността на местната икономика

Показател	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
НПП на един зает (лв.)	7011	6859	5834	7166	5593	7315	10703	12467
БП на един зает (лв.)	3534	4462	4179	5061	3995	5151	8162	8711
Ефективност на разходите	1.00	0.97	0.96	1.01	0.99	1.03	1.03	1.04
Ефективност на ДМА	6.71	4.47	3.10	3.54	2.57	3.10	3.27	2.45

Източник: Изчисления на автора по данни на НСИ.

На пръв поглед през периода 2004 – 2006 г. три от най-важните показатели отбелязват позитивна тенденция. Нарастват нетните приходи от продажби (НПП) и брутната продукция (БП). Особено силен е ръстът и в производителността на труда, която само за 3 години се повишава със 70.4%. В резултат от това постепенно растат и печалбите на фирмите. Ако през 2004 г. нетната печалба в местната икономика е едва 403 хил. лв, то през 2006 г. тя в вече три пъти по-голяма (1310 хил. лв.).

Тези тенденции обаче не показват реалната картина от функционирането на стопанската система на община Дългопол. Увеличението в приходите от продажби и „привидната” производителност се дължат изцяло на търговията на дребно, която отбелязва ръст от 77.3% и покрива периодичните спадове или минималния прираст на производството в структуроопределящите дейности в общината. Сравнително ниски са и стойностите на показателя за възвръщаемостта на разходите. Всеки разходен лев в процеса на производството създава допълнително едва 3-4 ст. допълнителен приход. Постоянно се влошава и възвръщаемостта на ДМА. Това, от една страна, се дължи на направените инвестиционни разходи през последните 3 години, но от друга, е негативен показател за производителността и ефективността на въведените в експлоатация нови машини и съоръжения.

2. Анализ на резултатите от анкетно изследване на състоянието и проблемите пред развитието на община Дългопол

За реализиране целите на това изследване на територията на община Дългопол беше проведено мащабно проучване чрез анкетиране на местни жители и собственици, респ. мениджъри на стопански предприятия, обхватът на което значително надвиши предварително планирания, като специално внимание беше отделено и на етническите малцинства в региона.

2.1. Изследване на стопанските предприятия в община Дългопол

То има за цел да разкрие конкретните проблеми, с които се сблъсква местният бизнес, ограниченията и възможностите, инвестиционните нагласи, както и препоръките към местната администрация. За целта е изготвена анкетна карта, включваща 32 въпроса, които условно могат да се групират в пет основни модула:

- 1) идентификация на стопанските субекти;
- 2) проблеми при функционирането на фирмите;
- 3) инвестиционни намерения и възможности;
- 4) готовност за използване членството на България в ЕС;
- 5) препоръки към местното управление.

Изследването обхваща 25 предприятия, от които 92% са малки, а 8% средни, което в голяма степен се доближава до официалната статистика на фирмената структура на местното стопанство. Анкетираните предприятия представят почти всички сектори в местната икономика, като техният брой и дял в извадката също кореспондират с официалните данни на НСИ и БУЛСТАТ.

Общият брой на работните места, създадени от анкетираните фирми, е 952, което се равнява на около 41% от официално наетите (според данни на НСИ) по трудово и служебно правоотношение лица на територията на общината към момента на провеждане на проучването.⁹ Най-голям е дялът на работниците в дървообработването (27%), следвани от тези, заети с добива и заготовката на билки (21%), охраната и стопанисването на горите (16%) и селското стопанство (13%). На практика над 3/4 от създадените работни места на включените в изследването фирми са в икономически дейности по отглеждане,

⁹ Поради наличието на сив сектор в местната икономика, особено по отношение на сезонната заетост, този процент на представителност (според нас) трябва да се третира като завишен.

добив и първична преработка на продукти, свързани със земята и природните ресурси, с които общината разполага.

Таблица 5
Разпределение на участващите в изследването стопанските субекти по икономически дейности

Икономическа дейност	Брой
Селско стопанство	5
Горско стопанство	1
Изкупуване и заготовка на билки	1
Производство на храни	2
Текстил	1
Дървообработване	4
Машиностроене	2
Строителство	1
Търговия	3
Хотели и ресторанти	2
Транспорт	1
Здравеопазване	2

Според 84% от анкетираните собственици (мениджъри) на предприятия дейността, с която се занимават, е важна или перспективна за общината, тъй като се използват местни ресурси, осигуряват се работни места, а крайният продукт е важен за населението и местната производствена система.

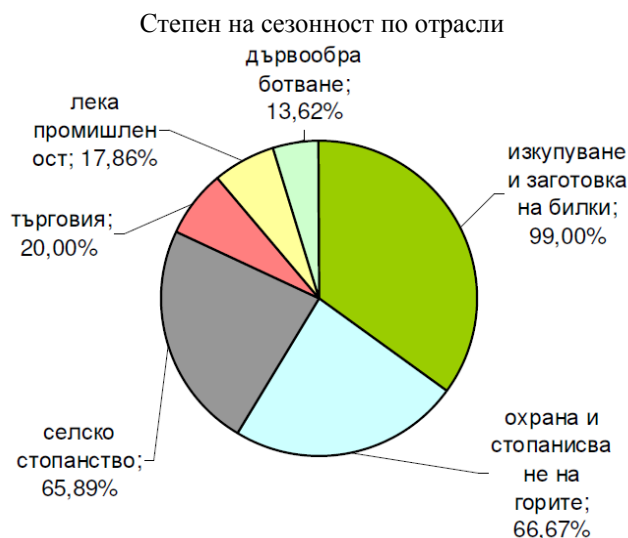
Вторият модул от въпроси в анкетната карта цели извличането на информация относно основните проблеми пред функционирането на местния бизнес.

Както стана ясно от дескриптивния анализ на пазара на труда, един от най-сериозните проблеми в общината е равнището на безработица. Въпреки излишъка в предлагането на труд обаче като основен проблем във функционирането на предприятията почти половината от предприемачите (48%) посочват именно качествените характеристики на работната сила в местната икономика. Като най-важни са открити липсата на квалифицирани специалисти, текучеството, незаинтересуваността на младите хора. Над 75% от анкетираните декларират готовността си да назначат по-високо квалифицирани кадри срещу съответното заплащане. Притеснителна е и нагласата за изнасяне на производството извън територията на общината заради липсата на качествен трудов ресурс. Очевидно високата безработица в местната икономика има не толкова цикличен, а по-скоро структурен характер, произтичащ от несъответствието между характеристиките на предлагането и търсенето на труд, мотивацията и др. Този проблем ще продължава да се задълбочава заради негативните демографски процеси, понижаването качеството на образованието, нарастващия дял на малцинствените групи и в същото време все по-високите изисквания на работните места. Известна вина имат и самите работодатели, тъй като ниското заплащане и лошите условия на труд, липсата на възможности за професионално развитие не мотивират

повишаването на квалификацията на работниците и не успяват естествено да ограничат икономическата емиграция в посока към областния център Варна.

Сезонният характер на голяма част от производствата в община Дългопол представлява проблем не само за работниците, но и за техните работодатели. Процесът на циклично наемане и освобождаване на персонала е свързан с допълнителен разход на време и средства. Той е и предпоставка за по-ниска производителност заради променливия състав на работещите, липсата на трайни трудови навици и умения, а оттам и по-ниска ефективност на производството. В рамките на анкетираните стопански предприятия 45% от заетостта има сезонен характер. Именно фирмите, осигуряващи най-много работни места, са и тези, в които сезонният цикличен компонент на търсенето на труд е най-силен – изкупуване и заготовка на билки, охрана и стопанисване на горите, селско стопанство.

Фигура 6

Като втора по значение пречка пред развитието на местното производство близо половината от анкетираните (48%) посочват лошата инфраструктура – лошата пътна мрежа (вкл. горски и черни пътища) и липсата на канализация и сметосъбиране в някои райони. Очевидно възстановяването и доизграждането на цялата инфраструктурна мрежа не е по силите на общината. Според 72% от предприемачите този проблем може да бъде решен рационално чрез създаването на индустриална зона, която да осигури нужните технически предпоставки за разгръщане на производството. По-интересното е, че само 40% от изразяващите подкрепа към подобна идея (29% от всички предприемачи) биха преместили своята дейност в рамките на индустриалната зона. Очевидно подобен проект при сегашните мащаби и структура на производството не е най-подходящият вариант за подпомагане на местния бизнес.

Само едно от анкетираните стопански предприятия е посочило, че има проблем с администрацията в общината, като той засяга липсата на офис на Националната агенция по приходите.

Целта на третия модул от въпроси в анкетната карта е да оцени инвестиционната нагласа на местните предприемачи, факторите, които ги възпират или мотивират да разширяват своя бизнес, както и отношението им към ПЧИ в икономиката на община Дългопол.

На първо място, интерес за този етап на изследването представлява оценката на предприемачите за най-перспективните производства и дейности, които могат да се развият в местната икономика и да определят нейната териториална специализация. Като такива работодателите посочват селското стопанство (88%), следвано от леката преработваща промишленост (72%) и туризма (52%).

Фигура 7

Оценка на предприемачите за степента на перспективност на производствата и дейностите в местната икономика

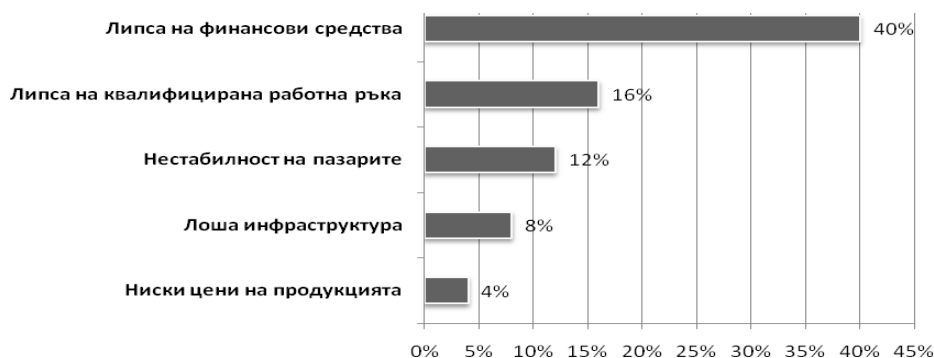
С умерени възможности за развитие е определено горското стопанство. Резултатът е смущаващ, тъй като именно този сектор е структуроопределящ за общината, създава материалната основа за преработващата промишленост и разполага с относително голям ресурс за развитие. Освен това нито един от анкетираните не смята, че може и трябва да се създават големи предприятия от тежката промишленост.

Едва половината от анкетираните предприемачи (52%) заявяват готовност и/или желание за инвестиции в ново предприятие. За останалите 48% основна пречка е недостигът (липсата) на финансови средства или високата цена (неблагоприятните условия) на заемния капитал (40% от анкетираните). На второ място като пречка пред реализирането на нови проекти предприемачите са посочили липсата на квалифицирана работна ръка (16%) и несигурността

(нестабилността) на пазара (12%). От съществено значение е и рентабилността на производството, която се понижава от лошата инфраструктура (8%) и ниските цени или условията за продажба на продукцията (4%).

Фигура 8

Основни фактори, ограничаващи развитието на местния бизнес

Третият модул от анкетното проучване дава и още един интересен резултат. Като основна предпоставка за успеха на бъдещите инвестиционните проекти 1/3 от предприемачите определят наличието на квалифицирана работна ръка, което е ясен признак на желанието за изграждане на конкурентни производства, характеризиращи се със създаването на по-висока добавена стойност и по-голяма тежест на технологичния компонент в крайния продукт. Анкетираният акцентира и върху добрата идея, познаването на пазарните условия, личностните качества и професионалната подготовка. В крайна сметка според около 60% от предприемачите успехът на инвестиционните проекти в община Дългопол зависи от човешкия капитал. Това дава основание да се смята, че са налице вътрешни предпоставки при наличието на съответните благоприятни условия местната икономика да се развива като икономика основана на знанието.

Фигура 9

Основни фактори, определящи успеха на инвестиционните проекти

Като позитивна тенденция може да се отбележи и фактът, че на държавата, респ. местната власт, е отделена ролята само на регулатор на пазарните отношения (8%) и осигурител на териториалните и материалните предпоставки за разгръщане на производството (инфраструктурата – 12%). Липсва типичната за малките населени места нагласа, че държавата е всевластна и може и трябва да решава всички проблеми, вкл. и тези на вътрешната среда и функционирането на фирмата.

Липсата на сериозни чуждестранни инвестиционни проекти в региона и неговото относително изолиране от разгръщащите се в страната процеси на транснационализация определят и отношението на местните предприемачи към ПЧИ. Според 76% от анкетираните ПЧИ не представляват заплахата за тях. Притеснителен е фактът, че никой от анкетираните не декларира нагласа за създаване на съвместно предприятие с чужд инвеститор или сключването на договор за доставка, което е добра възможност за модернизация и развитие на местната икономика. В известна степен това може да се обясни със специализацията на региона и малките мащаби на производството и местния пазар.

Четвъртият модул от въпроси в анкетното проучване има за цел да оцени готовността на местната икономика за функциониране след присъединяването на България към ЕС, познаването на изискванията на добрите производствени практики, както и възможностите за използване на средства от Структурните фондове.

Към началото на 2006 г. (година преди официалното присъединяване към ЕС) едва 4% от анкетираните фирми са направили каквото трябва, за да отговорят на изискванията, поставени от европейските стандарти, или да получат нужния в съответния случай сертификат. Над 3/4 от фирмите декларира, че този проблем стои на дневен ред и в момента предприемат необходимите мерки. Най-смущаващ в тази част на изследването е фактът, че 16% от мениджърите на стопанските предприятия въобще не познават нормативните изисквания и на практика излагат на сериозен риск съществуването на своята дейност.

Основният проблем, който срещат местните фирми, е свързан с значително повишените екологичните норми. Според анкетното проучване едва 36% от местните предприятия предприемат необходимите действия за опазване на околната среда.

В предходния анализ стана ясно, че основната пречка за развитието на местния бизнес е липсата на финансови средства. В този смисъл изключително смущаващ е фактът, че над 2/3 от анкетираните не познават възможностите за финансиране на техните инвестиционни проекти със средства от предприєдинителни фондове, както и от инструментите на общите политики след официалното присъединяване на страната към ЕС. Всички тези предприемачи обаче имат желание да научат повече, за което се нуждаят от експертна подкрепа.

На последно място, но не и по-важност, остава въпросът за препоръките, които местните предприемачи имат към органите на местната власт. Най-сериозният проблем, който фирмите срещат, е в процеса на комуникация и усещането за липса на заинтересуваност и активно отношение към техните проблеми. В този смисъл най-голям брой (36%) от анкетираните смятат, че трябва да бъдат положени много повече усилия в посока към развитие на комуникацията и взаимодействието с местния бизнес, както и създаването на условия за привличане на инвестиции. За тази цел държавата, респ. общината, трябва да се погрижи за рехабилитация и развитие на инфраструктурата и създаване на условия за повишаване на заетостта. Около 8% от фирмите биха искали местната власт да се включва или подкрепя с административния си капацитет разработването на проекти и участие с тях в програмите за финансиране със средства от ЕС в сферата на туризма, екоземеделието и др.

2.2. Изследване на населението и работната сила в община Дългопол

То има за цел получаване на информация за размера и качеството на работната сила, трудовете нагласи, удовлетвореността от условията на труд и заплащането, условията на живот в общината и конкретните препоръки към местната администрация. Във връзка с това е разработена анкетна карта, включваща 28 въпроса, които условно могат да бъдат групирани в следните четири модула:

- 1) идентификация на респондента;
- 2) качество и използване на работната сила, доходи;
- 3) трудова нагласа и степен на удовлетвореност от работното място;
- 4) степен на удовлетвореност от условията за живот в общината и препоръки към органите на местната власт.

Въпреки гарантираната анонимност анкетиращите населението срещнаха множество откази за доброволно участие заради притесненията от евентуални негативни последици в случай на отрицателна обща оценка на състоянието на общината или работата на администрацията. По тази причина в наблюдаваната извадка от 212 човека доминират жените, които демонстрират много по-силна гражданска позиция по съществуващите проблеми, като само 29% от въпросниците са попълнени от мъже.

Отказите за участие в проучването са най-чести сред хората с основно или ниско образование. По тази причина в образователната структура на анкетираните доминират лицата със средно образование – 44%, следвани от тези с висше и полувисше – 37% и основно – 17%, което в известна степен се разминава с официалните данни НСИ.

Що се отнася до възрастовата структура на анкетираните, тя пряко кореспондира с официалната демографска статистика на населението в община Дългопол (28% са хората на възраст между 18 и 30 години, 46% – между 30 и 50 и 22% – над 50 години). В извадката са включени и представители на всички етноси, като 63.7% от респондентите са се определили като българи, 32.1% като турци и 0.5% като роми.

Резултатите от изследването показват, че по-високата квалификация до голяма степен предопределя възможността за намиране на работа, формата на заетост и сектора, в който хората полагат труд. Само 8% от анкетираните се причисляват в групата на безработните, като невъзможността за намиране на работа при лицата с по-високо образование от средното е по-скоро изключение. Високата квалификация е определяща и за възможността за целогодишна заетост. Около 71% от респондентите са посочили, че работят на постоянен трудов договор, докато сезонно заетите са преди всичко в групата с начално образование.

Ако предходните две заключения са характерни за всички типове райони и имат своето естествено логическо обяснение, то релацията между образованието и секторната заетост буди сериозни притеснения. Проблем пред държавната администрация в страната през последните няколко години е липсата на достатъчно квалифицирани кадри, които намират своята реализация в частния сектор при значително по-високо заплащане и по-добри условия на труд. Случаят с община Дългопол е коренно различен. Въпреки ниското заплащане хората с по-високо образование са ангажирани предимно в общественния сектор, тъй като частният сектор не може да им осигури заетост. Причините за това са много: ниското технологично равнище на местното производство, видът на производствения процес, доминирането на аграрния сектор и преработвателната промишленост, дребното предприемачество и т.н. Този резултат показва и още един проблем, а именно сериозното разминаване между декларираните намерения на предприемачите за наемането на квалифицирани работници и реалните им действия, очевидното нежелание или невъзможност за използване дори на малкото акумулиран човешки капитал. Доминиращото търсене на „физическа сила” има и своите динамични последици. Липсата на работни места за квалифицирани работници в частния сектор действа демотивиращо на младите хора и засилва емиграционния поток на човешки капитал. Крайният резултат е забавен растеж и ниска конкурентоспособност на местната икономика.

В съответствие с направените заключения не са изненадващи и резултатите относно доходите на домакинствата.

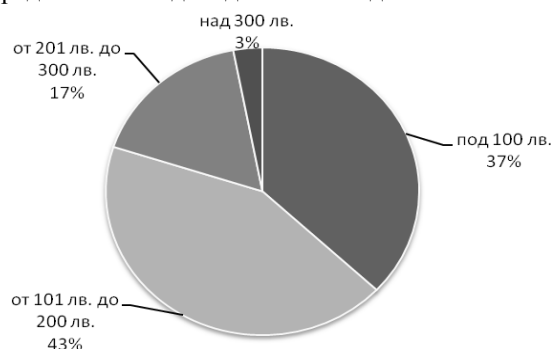
Над 1/3 от респондентите имат доход на член от домакинството под минималната работна заплата.¹⁰ Още по-притеснителен е и фактът, че около

¹⁰ Към момента на проучването минималната работна заплата е 160 лв.

80% от населението получават доход около или под прага на бедността¹¹, а едва 1% – доход, равен на средния за страната. Липсата на финансови средства се компенсира изцяло на базата на социални помощи и домашно стопанство. Подобен модел на използване на работната сила и заплащане на труда, в който голяма част от времето (вкл. и свободното) се изразходва в упражняване на допълващи основния доход дейности, пряко рефлектира върху мотивацията на работниците, тяхната производителност и в крайна сметка – върху растежа и конкурентоспособността на местната икономика.

Фигура 10

Среден месечен доход на член от домакинството

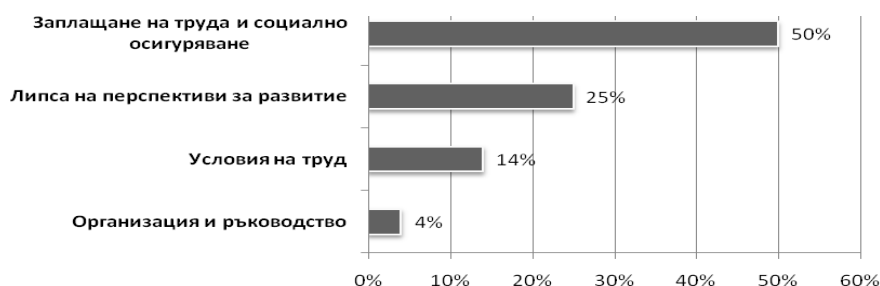

Третият модул от въпроси в анкетната карта има за цел извличането на информация за степента на удовлетвореност от полагания труд, работното място, мениджмънта, както и трудовите нагласи у работниците.

Едва 7% от респондентите посочват, че са удовлетворени от работното място, което заемат, и нямат сериозни възражения. В същото време всеки втори работник е недоволен от трудовото си възнаграждение и социалните осигуровки, ако изобщо такива се начисляват и внасят от работодателя.

Фигура 11

Основни причини за неудовлетвореност от работно място

¹¹ Към момента на проучването официалната линия на бедност е определена от МТСП на 152 лв.

Проблем пред 1/4 от работниците е и липсата на перспектива за развитие. Сравнително малко са заетите, които са притеснени от условията на труд или от мениджърите във фирмата. Последното до голяма степен се дължи на липсата на алтернативни възможности за заетост и примирение към съществуващите условия на труд.

Ниското заплащане и лошите условия на труд имат и своята положителна страна. Всеки втори респондент се чувства разочарован и подценен и има желание да започне свой бизнес.

Проучването показва, че според анкетираните съществува пряка зависимост между степента на образование и размера на възнаграждение. По тази причина повечето от работещите имат желание да повишат своята квалификация. Основният проблем, който проучването разкрива в тази насока, е липсата на познания за работа със съвременни компютърни системи и комуникации. Нуждата от придобиване на подобни умения се посочва като най-важна лична задача от всеки втори анкетиран. 33% от хората смятат, че е важно да повишат и езиковата си подготовка.

Фигура 12

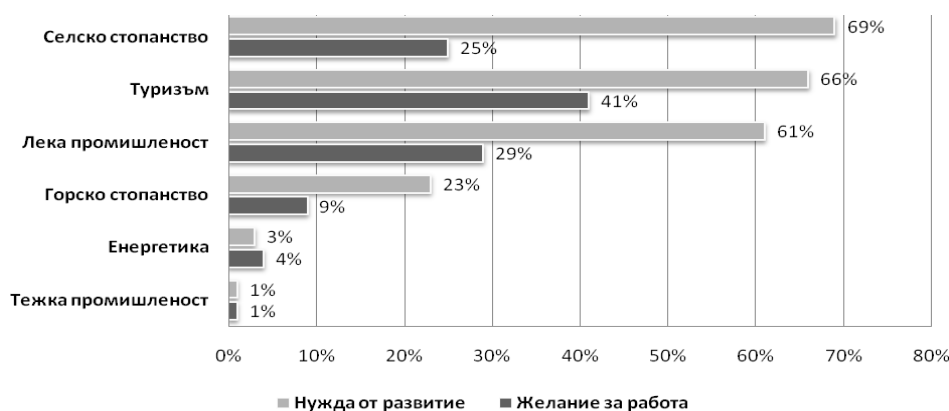
Интерес представлява и още един факт. Близко 1/3 от анкетираните имат желание да придобият втора специалност или да се преквалифицират. По същество това тяхно желание декларира нагласата им да напуснат не само сегашното си работно място, но и сектора, в който са заети, заради възнаграждението и условията на труд. Ако се осигури подобно обучение, тяхното действие, от една страна, пряко ще увеличи текущия компонент на местната безработица, но от друга, ще осигури основа за създаване на реално функциониращ регионален пазар на труда, поне от страната на предлагането на труд.

Проучването на работната сила в община Дългопол разкрива и още една диспропорция – между желанието за работа и значението на отделните икономически сектори за местната икономика. Над 60% от анкетираните

смятат, че в община Дългопол трябва да се развиват предимно селско стопанство, туризъм и лека преработваща промишленост. В същото време хората, които желаят да работят в структуроопределящите сектори, са по-малко от тези, които смятат, че те трябва да дадат облика на местната икономика. Най-силно е разминаването в селското стопанство. Ако всеки двама от трима анкетираните смятат, че то е най-важно за местната икономика, едва един от четирима би заел свободно работно място в селското стопанство. Подобна е и ситуацията в леката промишленост и горското стопанство.

Фигура 13

Значение на отделните сектори в местната икономика и желание за работа в тях

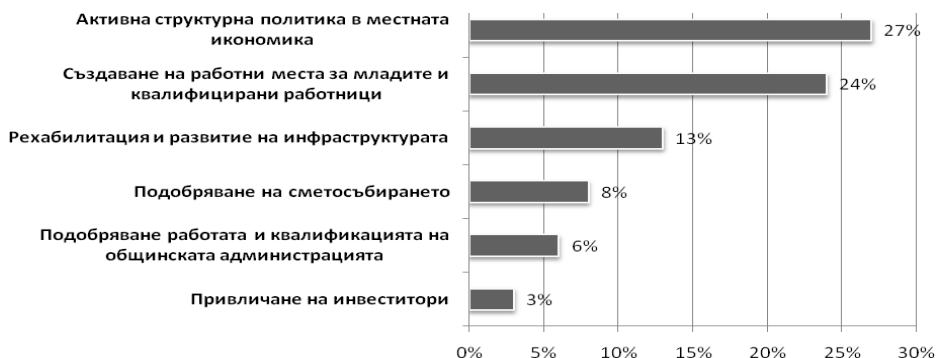
Населението ясно съзнава важността на структуроопределящите сектори, но заплащането и условията на труд не създават достатъчно стимули за заемане на работните места в тях. Значително по-привлекателни са туризмът, инфраструктурата, търговията.

За разлика от предприемачите населението на община Дългопол натоварва органите на местната власт с нереалистични очаквания, като са налице сериозни разминавания между исканията и реалната възможност за въздействие. Според 1/4 от анкетираните администрацията би трябвало да се погрижи за създаването на нови работни места, особено за млади и образовани хора, както и да провежда активни структурни мерки за развитието на перспективните дейности в местната икономика.

На второ място стоят проблемите с инфраструктурата. Над 95% от респондентите настояват за рехабилитация на пътищата, а около 1/3 – за подобряване на местата за отдих, парковете, водоснабдяването, транспорта и осветлението. Подобно на фирмите, част от анкетираните жители срещат сериозни проблеми и в комуникацията с местната администрация или затруднения, свързани с квалификацията на нейните служители.

Фигура 14

Основни проблеми за решаване от органите на местната власт

Интересното в тази последна част от проучването е, че нито един от респондентите не е посочил като проблем образователната система в общината, която до голяма степен зависи от действията на местната администрация. С други думи, изследването отново се натъква на сериозно разминаване между вътрешното убеждение за значението на образованието, намеренията за квалификация и преквалификация и реалните действия на населението.

Характерно за община Дългопол е силното и нарастващо присъствие на малцинствените групи. По тази причина в изследването е отделено специално внимание на групата на т.нар. бургуджии. Допълнително са анкетирани 50 представители на този етнос с цел извличането на информация за отношението към образованието, интеграцията, заетостта, степента на удовлетвореност от работата на местната власт.

Проучването установи, че 87% от анкетираните одобряват усилията на местната власт по отношение развитието на общината, но едва половината (57%) изразяват удовлетвореност от работата с етническите малцинства. Анкетираните се чувстват изолирани от социалния и стопанския живот, като половината от тях желаят да участват по-активно в него, ако им се предостави такава възможност. Добра практика за преодоляване на този проблем е наемането в общинската администрация на представители на етническите малцинства. Доказателство за това е фактът, че в случая на община Дългопол 90% от анкетираните са доволни от наличието, работата и отношението на назначените на управленски длъжности техни представители.

По отношение на образованието анкетираните заявяват, че биха искали техните деца да са образовани, като 57% смятат, че в сегашните условия е необходимо придобиването на степен на образование (квалификация) над средно. За съжаление според 33% завършването на гимназия или специализирано средно училище осигурява успешен старт на техните деца, а

10% смятат, че елементарната грамотност в рамките на основното образование е напълно достатъчна.

Въпреки общо позитивното отношение към образованието голямата част от младите представители на този етнос не посещават или не завършват училище. Основната причина за това са ниската образователна култура и безотговорността на родителите (53%), заложената в традициите ранна женитба (23%), както и липсата на средства и нуждата да се започне работа на твърде ранна възраст (13%).

За преодоляването на проблемите в етническите малцинствени групи 60% от интервюираните искат съдействие за повишаване на тяхната квалификация и степен на образование, вкл. чрез вечерно обучение, подкрепено с финансови стимули. Често срещан проблем при намирането на работа е скритата дискриминация. За неговото преодоляване 1/3 от анкетираните смятат, че общинските власти и кметствата трябва да създадат нови работни места, например чрез откриване на ковашки цех и улица на занаятите, които са традиционни и предавани от поколения в съответния етнос. За преодоляване на социалната изолация и запазване на културните традиции 13% от анкетираните предлагат да се създаде център за роми.

3. Възможности за развитието на община Дългопол

Дескриптивният анализ очертава множество проблеми пред функционирането и развитието на община Дългопол. Голяма част от тях като миграцията на населението, ниската квалификацията, липсата на инвестиции, високата безработица и ниските доходи, лошата инфраструктура и т.н. са логични и характерни за повечето изостанали селски райони. Анкетното проучване допълва тези заключения с няколко определящи изостаналостта характеристики на микросистемата на местната икономика, най-важните от които са:

- висока степен на изолираност на местната икономика от областната;
- нежелание на местния бизнес за инвестиции и развитие на структуроопределящи дейности, съобразени с местните ресурси, които да създадат устойчива и функционално обвързана местна стопанска система;
- разминаване между декларираната готовност за привличане на квалифициран персонал и реалните стъпки за неговото обучение, мотивиране и развитие;
- липса на готовност от страна на бизнеса да се възползва от възможностите, които се предоставят от пълноправното членство в ЕС;

- незаинтересуваност и нежелание за създаване на съвместни предприятия с чуждестранни инвеститори;
- Неудовлетвореност от работното място и в същото време ниска вътрешна мобилност на трудовите ресурси;
- Липса на диалог и взаимодействие между работници и работодатели;
- Недостатъчни усилия на местната администрация за осигуряване на квалифицирана подкрепа, експертна помощ и осъществяване на ПЧП.

Изследването показва, че преодоляването на сегашното състояние е възможно само чрез комбинирани мерки в две направления: от една страна, подпомагане на икономическото развитие на селския регион чрез познатите и широко прилагани днес традиционни средства на регионалното развитие, а от друга – създаване на условия за ефективното взаимодействие между основните субекти на социално-икономическата система.

Безспорно на преден план трябва да се постави икономическият фактор като предпоставка за догонващо развитие. Възможностите в това направление се обуславят от:

- екологично чиста природа, напълно съхранена и без наличието на промишлени замърсители;
- значителни горски и земеделски ресурси, съчетани с благоприятна климатична среда;
- благоприятно географско разположение и подходяща инфраструктура;
- установени традиции в растениевъдството и животновъдството;
- благоприятни условия за развитие на различни видове туризъм;
- наличие на ефективни енергийни източници;
- подходящи условия за локализиране на производствени дейности и развитие на МСП.

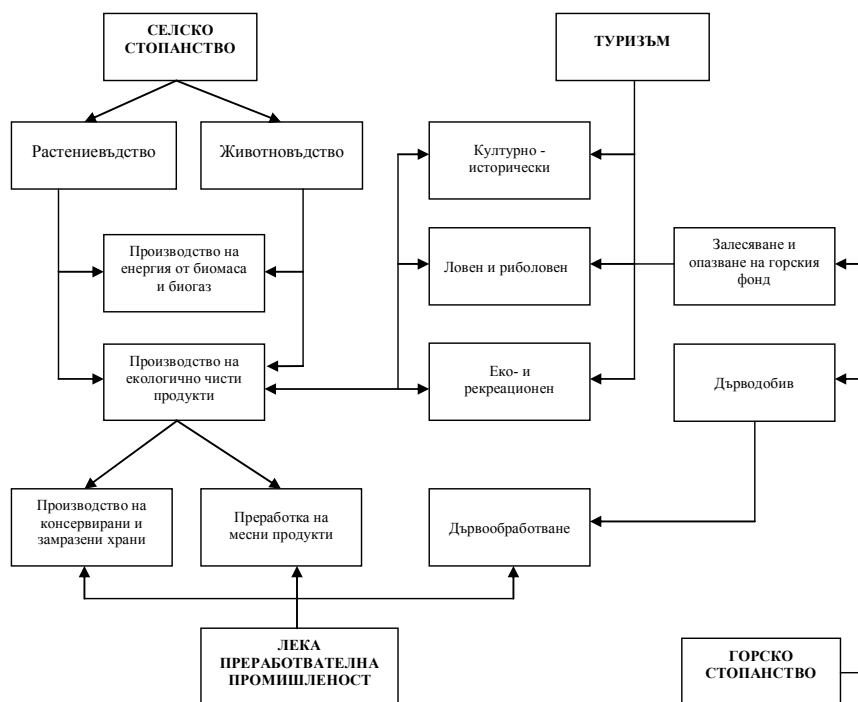
В този смисъл като приоритетни за община Дългопол могат да се очертаят селското и горското стопанство, туризмът, дървообработването, хранително-вкусовата промишленост. Още повече, че тези подотрасли взаимно се обуславят и допълват.

От приложената схема се вижда определящата роля на селското и горското стопанство. Като естествена функция от тяхното развитие е ефективното функциониране на туристическите фирми и преработвателните предприятия.

Подчертано иновативни и перспективни са възможните производства на енергия от биомаса и екологично чисти хранителни продукти. Последните от своя страна заедно с наличните горски ресурси са предпоставка за развитие на специализиран туризъм.

Фигура 15

Матрица на алтернативите за развитие на община Дългопол

В резултат на изследването могат да бъдат посочат и някои препоръки към общинското ръководство:

- полагане на необходимите усилия от всички заинтересувани и привличане на „стратегически инвеститори“;
- програмирано разработване на проекти, съфинансирани от европейските фондове;
- планово подобряване на инфраструктурата;
- осъществяване на ефективно ПЧП и изграждане на стоково тържище за селскостопанска продукция;
- при необходимост – изграждане на индустриална зона, съобразена само и изцяло с нуждите на местния бизнес;

- намиране на възможности за диалог между населението, местния бизнес и общинските власти чрез подкрепата на организации, представляващи интересите на отделните социално-икономически субекти;
- активна съвместна работа с образователните структури и повишаване квалификацията на работниците;
- осигуряване на експертна подкрепа за бизнеса относно възможностите за финансиране, предоставени от финансовите институции, националните и международните програми.

Заклучение

Разширяващата се пропаст между развитието на селските и урбанизираните райони е сериозно предизвикателство, пред което са изправени всички страни от ЕС. Въпреки активните мерки и огромните средства, които се отделят всяка година от бюджета на Съюза, резултатите в отделните държави са по-скоро противоречиви. Изследването нямаше за цел да намери универсалните първоизточници и решения на проблема, а до очертае някои негови характеристики в българската икономика, използвайки за пример община Дългопол. Освен очакваните и логични общоикономически проблеми анализът извежда и множество особености, които излизат извън рамките на традиционния позитивен анализ, но до голяма степен определят стопанското развитие на малкия селски регион. Микросистемата на местното стопанство изглежда блокирана от множество несъответствия между наличните ресурсите, желанията на предприемачите и работниците, ясното разбиране за възможностите и приоритетите и липсата на реални и адекватни действия.

Заради малките мащаби, изостаналостта и относителната изолираност пазарните сили (доколкото има такива) не могат да изпълняват своите функции по регулиране на стопанските отношения и да създадат условия за генериране на устойчив растеж. На практика липсва адекватно взаимодействие и диалог между отделните субекти на социално-икономическата система. В този смисъл малките селски общини (поне на този етап) се нуждаят от силна държавна подкрепа, която към момента се оказва единственият стабилизатор за местната икономика.

Анализът подсказва още, че подобен тип райони нямат потенциала сами да управляват и усвоят допълнителни финансови потоци, което пряко кореспондира с ниската успеваемост на прилаганите към момента схеми. В този смисъл е необходимо не само финансово подпомагане, а цялостна политика, която да им помогне да изградят собствена устойчива и функционално обвързана възпроизводствена стопанска система или да осигури възможност за интеграция към регионалните центрове чрез износ на част от обслужващите производства на тяхна територия.